

JANUS PANNONIUS XVI. SZÁZADI UTÓÉLETÉRŐL

Bonfini IV. Decasának ama szép soraiban, melyeket „Joannes Poeta” végső idejének és emlékezetének szentel, ezt is mondja róla: „eternumque sui desiderium non minus Pannonie, quam Italie reliquit.”¹ A nagyon is jól ismert klasszicizáló „elogium”-fordulat, mintha a Janus Pannonius utáni kívánczóság újra és újra, tehát amennyire emberileg lehetséges, örökön örökké megújulására utalna. Ez a „desiderium” lehetett volna az irodalmi valóságos életnek, olvasásnak, utánczásnak, inspirálásnak forrása és záloga. Hiszen a *Pannonicus vates* halála után néhány hónappal Pécssett jártában, Mátyás a szerencsétlen összeesküvő még földbe nem tett, beszurkozott („picato scrinio”) koporsója fölött: „indoluit . . . tanti viri casum”, és ünnepélyesen eltemettette („honestissimas mox exequias edixit”).² Az összeesküvő püspök — aki Bonfini szerint vonakodó nagybátyját és érsekét is magával rántotta a balsorsba³ — meghalt tehát, Pannónia költője élt vagy élhetett volna tovább. De meddig és hogyan?

Kardos Tibor a Janus-kultusz alapvető jellegzetességének mondja — és a teljes igazság szerint —, hogy olyan elementáris erővel fedezik fel a magyar költőt, mint az olasz humanisták egy évszázaddal korábban az ókori írókat.⁴ Ha ez így volt — és ez kétségtelen —, Kardos a pannóniai „vates” utáni „aeternum desiderium”-nak legreálisabb alapját adja elő. Vagy méltó valaki az antik auktorok mellé helyezésre, vagy nincs helye az igazi „litterae” birodalmában. És Janus e normának megfelelt. Ez nem csupán „humanista frázis” a kortársak és a következő generációk eruditusainak ajkán, hanem meggyőződés. Azonban e meggyőződés az irodalom történetét befolyásoló, abban a hagyományt teremtő és éltető valósággá csak generációk következetes munkájával lehetett. S e munkának is megvoltak a lépcsőfokai. A *kézírtos hagyományozás*, mely a másolatok révén barátok, rokon érdeklődésűek körében teszi ismertté a művet és szerzőjét; a *könyvnyomtatás* elsősorban már az eruditusok szélesebb köreihez juttatja el, és végül

¹ Antonius de Bonifis: *Rerum Ungaricarum Decades*, ed. L. FÖGEL et B. IVÁNYI et L. JUHÁSZ in IV tomis. T. IV. — Pars I. Decades IV. et Dimid. V. — Bibliotheca Script. Med. Recentisque Aevorum. Saec. XV. Budapest 1941. 48.

² „sacerdotes clam eius corpus in sacellum Quinqueecclesiense retulere idque picato scrinio diu reconditum habuere . . . Indoluit rex tanti viri casum, falsam eorum opinionem ac metum increpuit et, ne poeta insignis sepulcri honore fraudaretur, honestissimas mox exequias edixit.” Uo.

³ „. . . novissimus tamen ad coniurationem venerat . . . nepotis potissimum instigatione adactus . . .” Bonfini, id. kiadás. 47.

⁴ KARDOS TIBOR: *A magyarországi humanizmus története*. Budapest 1955. 231.

az iskola mely a „humaniores litterae” általános rendszerébe, a közműveltségbe illeszti. Így — ilyen értelemben — lett azután irodalmi művelődést, közízlést, stílust, kifejezési formát, sőt egy nemzet köztudatát fejlesztő, gyarapító „auktorrá”. Rövid és szerény mondanivalóm e témahatárokon belül marad.

*

A kéziratos hagyomány — az egész janusi művet tekintve — egészében kiterjedtebb, egyes népszerűbbé lett alkotásait, így a panegyriseket, az epigrammákat nézve, talán igen sok kéziratot magába foglaló lehetett. Ami elveszett — mint az eléggé nem siratható *Annales* — eredetileg is kevesebb másolatban lehetett meg. E tradíció tényleges, forrásszerű számbavétele azonban jórészt csak az említésekre támaszkodhatik. Ez utóbbiak tanúsága szerint a hagyományozás már Janus iskolás éveiben megindult. Erről tanúskodik Guarino mester fia, Battista Guarini Guarino.⁵ A XVI. sz. derekán pedig Johannes Sambucus — hosszú ideig a Janus-kultusz ébrentartója — a Plutarkhosz-fordításról mondja, hogy Veronában maga is látta annak egy Guarinótól kijavított példányát („quod ipsum de libro a me viso et a Guarino emendato, testis oculatus confirmo”).⁶ Janus-kézirat Firenzeben is volt — talán Vespasiano da Bisticci és Janus kapcsolata következtében, talán Janus római követjárása idejéből.⁷ Az *Annales* egy kézirátát Sambucus Bécsben még látta,⁸ azután elveszett. A strassburgi Jakob Sturm nagybátyjának, Peter Schottnak birtokában volt az *Epigrammák* egy kézirata, ami Beatus Rhenanushoz jutott.⁹ Ez a néhány példa csak érzékeltetni akarja a szöveghagyomány feltételezhető méreteit — külföldön.¹⁰

Itthon a püspök költő székvárosa, Pécs őrizhette a talán legteljesebb Janust. Váradi Péter idéz egy Pécsre küldött levélben egy epigrammát, amit egyébként nem ismerhettek, de — mint V. Kovács Sándor helyesen jegyzi meg — Pécsen ismerhették.¹¹ A Janus-kéziratok hűséges őrzése és másoltatása mellett mintegy kezeskedik Bonfini megjegyzése a székes-

⁵ RMK III. 220 kiadáshoz írt epigrammájában, ahol még ez is olvasható: „Qui patrium claris ornas uirtutibus Istrum / Doctrina ingenio, uiribus elloquio.” f. 105.

⁶ Iani Pannonii Episcopi Quinqueeccles. . . omina. Opera Ioannis Sambuci . . . Viennea 1569. (RMK III. 585) az előszóban.

⁷ Vespasiano da Bisticci: Vite di uomini illustri del secolo XV. Milano 1951. 173—78.

⁸ „. . . utinam quidem annales eius aliquando conspecti et lecti, prodeant carceresque perfringant . . .” — úgy vélem, azt akarja tudtul adni, hogy Sambucus egyrészt látta és olvasta az *Annales*t, másrészt, amikor ezt leírta, kiadásra várva még megvolt valahol.

⁹ Beatus Rhenanus a bázeli 1518-i kiadás előszavában: „Ianicorum epigrammatum exemplar Auunculi tui Petri Schotti uiri incomparabilis manu scriptum ad me tam amice miseris.”

¹⁰ Teljesebb képet nyerhetünk majd a szöveghagyomány jelenlegi állásáról a meglevő külföldi példányok alapján.

¹¹ V. KOVÁCS SÁNDOR: Magyar humanisták levelei XV—XVI. század. Budapest 1971. 386. Úgy idézi (Janus mondását), mintha a pécsi püspökség familiárisa számára egy közhely lenne. Lehetséges, hogy a Váradi által összegyűjtött Janus Pannonius-epigrammák elveszett kötetéből vette.

káptalan szeretetéről püspöke iránt: „Quam sacro basilice sue collegio charus hic fuerit . . .”¹² A székváros után Buda Regia jöhet számba. Két példányról biztosan tudunk. Az egyik az a díszes Korvin-kódex volt, melybe Janus költői hagyatékát Mátyás Váradi Péterrel, a kalocsa-bácsi érsekkel egybegyűjtette.¹³ A másik a kancellárián vagy annak levéltárában („in Chartophylatio” mondja Paulus Crosnensis Perényi Péternek).¹⁴ Ebből a példányból küldhetett az epigrammákból és az elégiákból valamit Bekény Benedeknek Werbőczy István a bécsi 1514. évi kiadáshoz.¹⁵

Ez a hagyományozásnak mintegy hivatalos ága lenne. A másik a rokonság és barátság, a harmadik a kultusz által elindított vonal.

A kortársak és iskolatársak, mint Magyar Simon, aki Váradra vitte el a még tanuló fiatal kanonok verseit;¹⁶ a lengyel Ilkus Márton az Academia Istropolitanába vihette be az egykori veronai diáktársat.¹⁷ Mindenekelőtt azonban Vitéz János a váradi, esztergomi másolatok kezdeményezője. A rokon Garázda Péter, a várbeli Szt. István vértanú társaskáptalan prépostja¹⁸ és főesperes-kanonok szintén az esztergomi hagyománycsoportot gazdagította, mint Keszthölcsi Mihály, a főszékesegyház lectora, az érseki iskola vezetője és kanonok.¹⁹ De ő már inkább a kultusz vonalára helyezhető; Báthori Miklós, a platonista váci püspök szintén Janus barátja.²⁰ Vácott őrzött Janus-kódexet ismerhetett Szellei Ferenc váci kanonok, aki a Werbőczy—Bekény-féle 1514-i kiadást epigrammával látta el.²¹ Váradi Péter, a kalocsai és bácsi érsek, epigrammáit összegyűjtötte a szomszédos püspökök és barátok, de „hányattatása idején” (az újabb Mátyás-elleni összeküvésben) ez a kézirat elveszett. Ezért kért másolatot Keszthölczy Mihály esztergomi lectortól²² Thuz Ostváth, az utolsó menedékhelyet nyújtó zág-rábi püspök és székhelye bizonyosan birtokában volt a Medvevárban elhunyt költő másolatainak. Veszprémben kétségkívül volt Janus-kódex. Bizonyosság erre maga Janus, aki Vetési Lászlóhoz, az egyik legképzettebb magyar humanistához, Albert püspök unokaöccséhez és kanonokához írt költői levelében mondja: „Tu scribis Graio scribis sermone latino / At tibi nos contra barbara dicta damus . . .”²³ Ez több, mint szerénység, még

¹² Bonfini, id. kiadás. 48.

¹³ V. Kovács S.: i. m. 377.

¹⁴ „in Chartophylatio situ et puluere obducta ueluti carcere quodam clauduntur. . .” RMK III. 177.

¹⁵ V. Kovács S.: i. m. 463.

¹⁶ Kosztolányi György Vitéz Jánoshoz (1453. dec. 3.). V. Kovács S.: i. m. 413.

¹⁷ LESLIE S. DOMONKOS: The polish astronomer Martinus Bylica de Ilkusz in Hungary. The Polish Review 1968. 71—79.

¹⁸ V. Kovács SÁNDOR: Garázda Péter. ItK 1957. 48—62.

¹⁹ V. Kovács S.: Magyar humanisták levelei 377.

²⁰ V. Kovács S.: i. m. 291. 1. j.

²¹ RMK III. 188. (Bécs 1514.)

²² V. Kovács S.: i. m. 377—78.

²³ Iani Pannonii Quinqueecclesiensis episcopi Sylua Panegyrica ad Guarinum Veronensem praeceptorem suum et eiusdem epigrammata nunquam autem antehac typis excusa. Basel 1518. A függelékben: Janus Pannonius ad Ladislaum Vetesium, Három disztichon a levél végén, idézett az első. 101. számozatlan lap (RMK III. 220).

akkor is, ha elmondhatja magáról: „Nunc Marti miles, non Phoebos servio vates . . .”²⁴

A kultusz — legalább felderíthető vonala — ismét a kancellária és az ország bírának környezetébe vezet: „Werbőczyhez, aki 1514-ben a bécsi kiadás évében királyi személynök és Bekény Benedekhez, aki bécsi diákból hamarosan nádori ítélőmester lesz,²⁵ Szathmári György Janus-tisztelete pécsi és udvari kéziratosságból táplálkozott. Ugyanígy Magyi Sebestyéné²⁶ és Brodarics Istváné, aki legalábbis pécsi nagypréposti javadalma révén a Janus-kultusz tűzhelyéhez igen közel került.²⁷ Ha előbb nem, Megyericsi János — a Vitéz-rokonság tagja — révén eljutottak a pannóniai költő művei Erdélybe is.²⁸ Várdai Ferenc püspök idejében — 1524-ben halt meg — mindenestre a Janus-hagyaték nagy része megvolt Gyulafehérvárott, az epigrammakötete, az elégiák és a beszédek, vegyes költemények, Plutarkhosz-fordítás. Ezt Adrianus Wolphardustól tudjuk, a lelkes enyedi szásztól, akit amaz „aeternum desiderium” oly tevékeny és — mint látni fogjuk — előrelátó munkásságra ösztönzött. Wolphardus az erdélyi káptalan tagja és a székesegyház prépostja volt.²⁹

János pécsi püspök költői hagyatékát tehát hazájában, Budán a királyi udvar és az országos hivatalok chartophylatiuma, az egykori székváros Pécs pedig a legfőképpen, azután rokonság, barátság, humanista összehozás révén érdekelt püspöki székhelyek: Esztergom, Bács, Zágráb, Veszprém, Várad, Vác, Erdély (Gyulafehérvár) őrizték. Péccsel együtt az akkori nagyobb 12 székhely közül 8, de sok okunk nincs, hogy a hagyomány-örzéstől a másik négyet — Eger, Győr, Nyitra, Csanád — (Szerém és Boszna jelentéktelenek voltak) kizárjuk. Nem arra gondolok — természetesen —, hogy a kéziratos hagyományozás *csak* az említett helyekhez lenne köthető gazdagabb forrásanyag megléte esetén. De még ez esetben is kiemelkednének mint az *egész tradíció reprezentánsai*. A végső szót majd a kritikai kiadás mondja ki.

*

Ilyen széles körön belül felbukkanó nyomokon követhető a kéziratokban továbbélő Janus útja addig, amíg örökségét ideje volt — a kor kifejezésével — „typis mandare”, nyomtatott betűkre bízni. Az első kísérlet még 1506-ra megy vissza, amikor Brodarics István püspöke — Szathmári György — megbízásából Itáliában jártában Aldus Manutiusszal tárgyal Janus műveinek kiadásáról.³⁰ A próbálkozás eredménytelen maradt, mert mint

²⁴ Uo. teljesen: „Nunc Marti Miles non Phoebos servio vates / Obstrepit et molli buccina rauca lyrae.”

²⁵ KARDOS T.: i. m. 235—238; V. KOVÁCS S.: i. m. 461.

²⁶ KARDOS T.: A renaissance Magyarországon. Budapest 1961. 660—61; V. KOVÁCS S.: i. m. 458—60.

²⁷ SÖRÖS PONGRÁC: Jerosini Brodarics István (1471—1539). Budapest 1907. 55—57; V. KOVÁCS S.: i. m. 554.

²⁸ V. KOVÁCS S.: i. m. 27.

²⁹ KARDOS T.: i. m. 230; V. KOVÁCS S.: i. m. 27.

³⁰ V. KOVÁCS S.: i. m. 558.

Kardos helyesen jegyzi meg: Aldus Manutius nem látott benne annyi lehetőséget, mint egy klasszikus ókori szerző kiadásában.³¹ Kiadói rövidlátás — mondhatnánk —, de sok és tekintélyes humanista sem vélekedett volna erről másként. Az első nyomtatási kísérlet tehát Pécsről indul ki. Sikertelenségén sajnálkozhatunk, hiszen ekkor és innét még a teljes janusi életmű kerülhetett volna sajtó alá. A tizenkét megvalósult XVI. századi kiadás — mint Kardos Tibor mondja — csak részkiadás volt.³² Kiadták amit találtak, vagy „amit még találtak” — írja Sambucus.³³

A tényleg megvalósult kiadások sorát Paulus Crosnensis Ruthenus Perényi Gábornak dedikált, tehát nyilván az ő költségén Bécsben 1512-ben megjelent *Guarino-panegyricus* (RMK III. 177) nyitja meg. A kiadásban közreműködött Adrianus Wolphardus is. Ennek a kiadásnak alapja a Chartophylatium példánya. Ez a „leghumanistább” janusi alkotás. Egy kései, de igen illetékes Janus-ismerő, 1934-ben újra közreadva azt, lelkesen „carminum eius candidissimus, elegantissimus, pulcherrimus . . .”-ként ünnepli.³⁴ A XVI. század igazat ad neki. 1513-ban Bolognában Magyi Sebestyén újra kiadja (RMK III. 182). A következő évben Werbóczy pártfogása alatt mikófalvi Bekény Benedek adja ki Bécsben az *Elegiarum aureum opusculumot* (RMK III. 188). A *Guarino-panegyricus* 1518-ban Bázelen jelenik meg, immár harmadszor és az *Epigrammata nunquam antehac typis excusa* (RMK III. 220). Ugyanazon évben az *Epigrammata, antea non impressa* Krakkóban jelenik meg (RMK III. 221). 1522-ben a még ki nem adott *Marcellus-panegyricus* Bolognában megjelent. Ugyanabban az évben Janus görög fordításai is megjelennek ugyanott (RMK III. 250 és 251). Gondozójuk, Adrianus Wolphardus mindkét könyvet püspökének, Várdai Ferencnek ajánlja. Bizonyosan nekik köszönhető az *Elegiáknak* ajánlás nélkül megjelent következő kiadása (RMK III. 256). Velencében egyszerre jelenik meg az *Opera multo nunc demum quam unquam antea et auctiora et emendatiora, in lucem edita* (RMK III. 426). A magyar késő humanizmus legnagyobb alakja Sambucust foglalkoztatja még legtöbbit a gyengülő „aeternum desiderium”³⁵-mal. Bécsben 1567-ben a *Reges Ungariae*hez adja még Janus Pannonius *Eranemoszát*, „nunc repertus”, akkor került elő (RMK III. 557). Végezetül: „Quae reperiri adhuc potuerunt, omnia” megjelent Bécsben 1569-ben (RMK III. 585). Sambucus amit talált, összegyűjtötte és kiadta. Georgius Bona szebeni szász írja az *Epigrammákat* Padovában 1559-ben (RMK III. 468) kiadó Sambucusról: „Eximii voluit prodero vatis opus. / Erui e tenebris passim quae fata perirent. / Magna breui illius Bibliotheca dabit.” A remény annyiban teljesült, amennyire a bécsi 1567-i kiadás mutatja. A *teljes Janust* a hagyományozás addig eljutott darabjaiban *így* látta a magyarországi humanizmus végkifejlete.

³¹ KARDOS T.: i. m. 231.

³² Uo.

³³ A bécsi 1569. évi kiadás címében: „quae uspiam reperiri adhuc potuerunt, omnia.” RMK III. 585.

³⁴ Janus Pannonius: *Panegyricus in Guarinum Veronensem*, ed. LAD. JUHÁSZ Bp. 1934.

³⁵ VARJAS BÉLA: *Tudós humanista irodalom. A magyar irodalom története, I.* (Szerk. Klaniczay Tibor.) Budapest 1964. 292.

A kéziratos és nyomtatott hagyományozás alakulását az ismertetett jelekből tehát úgy ítélnéljük meg, hogy a kéziratosság végig, a kezdődő nyomtatott kiadások pedig kiemelkedőbb próbálkozásaikban (A. Wolphardus) a cancelláriai és főpapi Janus-kultuszhoz kapcsolhatók. Amikor ez a nemcsak művelődési, hanem anyagi bázis Moháccsal megszűnik, évtizedekre megszűnik Janus nyomtatásban való korszerű továbbhagyományozása. Az érdeklődés az antik íróknál nem kisebb vates iránt Sambucusnál éled fel. De ő már szelektál — ha igaz — „selegi de multis pauca et de bonis meliora”. Azonban nyíltan megmondja — *τά τ'ἐκδοτα καὶ ἀνέκδοτα consilium edendi meum repudiassent*”.³⁶ Kérdés marad azonban, volt-e akkor már az 1567-i bécsi kiadásba felvett Janus-műveknél több ismert, legalább Sambucus birtokában. Akármint fogadható el Sambucus nyilatkozata, az ő kiadásában a vége felé járó magyarországi humanizmus tekintett vissza legnagyobb alakjára.

*

Sambucus megtalálta a szavakat annak a megfogalmazására, hol hát a helye Janusnak a „renascentia litterarum” összképében. Így ő is választ ad Aldusnak, a Janust kiadni vonakodó tudós nyomdásznak: „antiquis vatibus comparandus recentioribus certe anteponendus”; másutt: az „omni antiquitate comparandus praesul”.³⁷ Janus tehát felér az egész antikvitással. Annak minden műfaját műveiben oly magas szinten megvalósítva találjuk meg — mondta már jóval korábban Magyi Sebestyén — mint a legjelesebb antik auktoroknál. A „gesta ducum” példája, Vergilius, az elégiák költője, Tibullus, az epigrammaíró Catullus. Ámde „in uno Jano quicquid Vergilio, Ovidio, Catullo caeterisque eruditionis ac leporis inest collocaverit”. Az egy Janusban megtalálható egyszerre mindaz, ami Vergilius, Ovidius, Catullus.³⁸ Lelkes, költőket magasztaló közhelyként hangzik, de egy irodalmi közvéleményt kell mégis mögötte sejttenünk, különösen, ha nem magyar humanista lelkesedik e pannón költőért. Beatus Rhenanus és az Erasmushoz legközelebb álló kör véleménye hangzik így: „Sic huius [Jani] me lectio totum rapuit, ut si cuius ueteris alias unquam.”³⁹ A fő erasmista már nemcsak az antik költők méltó társát látja Janusban, hanem Erasmus mellé helyezi, bennük látja a korszerű irodalmi alkotás képviselőit, az új műveltséget formáló erőt: „mihi persuasum habeam huius temporis dicendi modum non minus nostro saeculo quantum ad eruditionem conferre quam vel Tullij vel Quintiliani.”⁴⁰ Hiszen Róma világa nincs többé: „extincta sunt omnia, iudiciorum ritus, agendi formulae, dictandi orandique consue-

³⁶ Padovai 1559. évi kiadás (RMK III. 468) f. A3.

³⁷ Uo. f. A3': „Qui enim optimos quosquo discendo, ac imitando tibi proponere . . . huius etiam cum omni antiquitate comparandi praesulis ad reliquas tuas cogitationes, monumenta, totumque tuendum suscipies . . .”

³⁸ Sambucus idézi Beatus Rhenanust: „quae nobis in uno Iano quicquid Vergilio, Ovidio, Catullo: caeterisque eruditionis ac leporis inest collocaverit.” RMK III. 585. előszó.

³⁹ Jacobus Sturmishoz írt leveleiben. (Basel 1518. júl. 15.) RMK III. 418.

⁴⁰ Uo.

tudo”. Ezért kell nemcsak Vergiliust és Cicerót olvasni, hanem Erasmust és Janust is.

Janus minden klasszikus auctor irodalmi erényeit adja: a műveltségét és elegáns szólását (eruditio ac lepor) tudja példaként állítani. Követésre méltó mintakép. Így tartja ezt Sambucus is a padovai kiadás előszavában. Utánzandó példaképnek állítja Janust, kit természete, műveltsége és tehetsége miatt Vergiliusnál és Ovidiusnál nem kevésbé, a legtudósabbak is tisztelnek és utánoznak („quod ea fuerit siue natura, siue eruditio et facultas hominis ut non minus quam Maronem ipsum et Ovidium, doctissimi quique hodie colant atque adeo imitentur”).⁴¹

Az imitatio, a *μίμησις* nem önállótlanság, hanem a rendszeres irodalmi iskolázás eszköze, már az ókor óta. Hogy Janus irodalmi utánzás tárgya lehet, azt jelenti, hogy annyit lehet tőle tanulni a költői vagy szónoki szólás tekintetében, mint az ókor irodalmi nagyjaitól. Az utánzásra méltó auktorok azonban az iskolákban ismerhetők meg. Ott tanulható meg, mit és miért lehet utánozni? Ha Janus irodalmi példa lesz, leutánzását az iskolában tanítani és tanulni lehet. Kardos Tibor ismét joggal mondja őt *iskolai auktornak*.⁴² Már az 1514. évi bécsi kiadás, Werbőczy és Bekény Benedek közös igyekezete nyomán a címlapon ígéri, hogy az *Elegiákat* hamarosan más költemények kinyomtatása követi („Carmina in manus studiosorum propedie uentura sperantur”). Több volt az ígéretnél Adrianus Wolphardus szava püspökéhez, Várdai Ferenchez. A *Marcellus-panegyricus* bolognai kiadásában egy egész Janus-kiadási programot ad elő. Szándékában áll kiadni – természetesen Várdai támogatásával – az epigrammákat, az elégiákat, beszédeket, vegyes költeményeket és a Plutarkhosz- (meg Démoszthenész-) fordításokat.⁴³ A legutóbb említett még ugyanazon évben megjelent Bolognában, az elégiák kötete a következő évben ugyanott. A tervezett többi kötet, „kiigazítva a tanulóifjúság számára”,⁴⁴ már nem jelent meg. Egy év múlva elhunyt a fiatal erdélyi püspök is. Két év múlva jött Mohács. A veszedelem hírére menekülő pécsi káptalant Báthory István emberei fosztották ki,⁴⁵ s a reneszánsz kori Pécs büszkeségének „minden munkái” talán egy mecseki völgyes szoros saráiban málltak szét 1526 őszén. Mohács több volt egyszerű csatavesztésnél.

Vesztes volt az a „tanulóifjúság” is, melynek Wolphardus néhány évvel előbb még a teljes Janus kiadását ígérte. Remélve, hogy sok pannónt lelkesítenek majd föl e költő erényei és híre. A pannón ifjúság másként lett „a haza díszé és oltalma”. A „legjobb mestereket” akarta még a Mohácsnál elesett püspök kanonokja az iskolások kezébe adni. Elsősorban Janust. Nem szabad elfelejteni, hogy ez az erasmista felsőbb papi réteg, mely jól ismerte a bázeli Janus-kiadásból *Beatus Rhenanus* álláspontját: a „*huius temporis dicendi modus*” legjobb mesterei *Erasmus és Janus*. Janus pedig

⁴¹ Sambucus, Padua 1559. f. A3.

⁴² Adrianus Wolphardusszal kapcsolatban mondja. Az első eset, hogy Janus mint iskolai auctor szerepel, mint stílus és irodalom példája. KARDOS T.: i. m. 239.

⁴³ V. Kovács S.: i. m. 489.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Brodarics elbeszélése az esetről: JOSEPHUS KOLLER: *Historia episcopatus Quinqueeccles. V. Posonii et Pestini* 1801. 155.

magában egyesíti mindazt, ami Vergiliustól, Tibullustól, Catullustól meg-
tanulható. *Az iskolák auktorává lett Janust utánzó új pannón költőnemzedék*
látomása támadt fel Mohács előestéjén a „nagy temető” felé tartó humanisták
előtt. Ők még hitték, hogy így lehet gyarapítani a haza és a költő dicsőségét.

És ne higgyük, hogy ez csak ábránd volt, humanista széplelkek álmodozása.
Janus bevonulása az iskola auktorai közé már akkor évek óta megvalósuló
terv, sőt lassan kialakuló gyakorlat. Erre bizonyítéknak — remélhetőleg
majd egyebek között — a legelső Janus-kiadás Paulus Crosnensis Perényi
Gábornak ajánlott *Guarino-panegyricus*-kötetének Széchényi könyvtári
példánya.⁴⁶ A kötetet Jankovich Miklós 1814-ben vette Bécsben. A pos-
sessor bejegyzése a XVI—XVII. század fordulójáról: „Sum ex libris bar-
tholomej Sküllj.” De hogy ki volt első tulajdonosa, nem tudjuk. Pedig en-
nek a keze hagyta azt a sok nyomot, ami Janus iskolai használatára
bizonyítékul szolgál.

A középkori és humanista auktorolvasásnak velejárói voltak:⁴⁷ 1. A
helyes lexikális értelmezés, minek ellenőrzésére szolgált a szokatlan szavak
szinonimáinak, valamint az allegorikus kifejezéseknek a feloldása. 2. A tárgyi,
történeti vagy mitológiai további értelmezés. Ehhez jött azután még ter-
mészetesen a verstani vagy szónoklattani elemzés. A lexikális értelmezés
interlineáris, a tárgyi magyarázat marginális glossza formáját nyerte.⁴⁸

Ha most a *Guarino-panegyricus* 1512-i kiadásának említett példányát
nézzük, a Praefatio első lapja a következő tanulságokkal szolgál (1. kép):

- 1—2. sor: Phylliridae monitis cum profecisset Achilles
Edoctus pariter gramina, tela, chelim
interlineáris glossza: gramina = medicina; tela = ars
militaris;
chelim = musicam
3. sor: Non labyrinthaeos relegendem Thesea flexus
flexus = gressus
6. sor: Nec matris fertur concinuisse thoros
concinuisse = cantasse
11. sor: Iuncti Gryphes equis lepores uenere molossis
molossis = canibus nobilissimis
15. sor: Non Tigrim ceruus tremuit non dama leonem
Tigrim = ferocissimam
18. sor: Nuper ad Herculeos sylua recisa rogos
rogos = ignes
19. sor: Nudus Athos mutila Lemnon non attigit umbra
Athos = mons; Lemnon = insula
23. sor: Carmen erat pueri Cythara quantum ille ualeret
carmen = cantilena; pueri = achillis; ille = chiron (a

⁴⁶ RMK III. 177.

⁴⁷ CHARLES HOMER HASKINS: *The Renaissance of the twelfth Century*. Cambridge
1927. 113—15 és 199—207; BALASSA BRUNÓ: *A latin tanítás története*. Budapest
1930. 306—13.

⁴⁸ HASKINS: i. m. i. h.

- quantum fölött is) marginális glossza a chiron szóhoz: laus chironis
- a multiplici sententia pacis et tranquillitatis amore, paterno genere, criminum abstinentia, nobilitate discipuli quem docuit, postremo ab hospitalitate erga deos, quod [illos] suo hospitio suscipere consueuerat, etcetera.
24. sor: Quam bene Poeonia pelleret arte malum
Poeonia = medicina
marginális glossza a Poeonia szóhoz: Paeon medicorum veterum nobilissimus apud homerum 5°, et apud plinium capite 4°, littera xx 5° a quo poenia herba dicta et ab eo reperta
25. sor: Nosset ut iratos dictis lenire bimembres
ut = similiter; lenire = placare; bimembres = centhauros
marginális glossza a centhauri-hoz: Centhauri monstra in tessalia erant ex humana et equina forma constituta hinc bimembres dicti; plato, diodorus et ovidius xij metamorphoseos [h.: — orum]
26. sor: Impia tranquilla praelia pace domans
domans = mitigans
27. sor: Te non Ixion fallaci nube creauit
Ixion = gigas, creauit = generauit
28. sor: Saturnus fratrem sed dedit ipse Ioui
sed dedit = [i.] in lucem
marginális glossza a Saturnus szóhoz: Saturnus in formam equi versus cum phyllirida nimpha concubuit ex qua chironem genuit hinc et phyllirides dictus est, diodorus et ovidius 5° fastorum fabulam copiose scribit diodorus et ovidius 5° fastorum etc.

Janus Pannoniust a kéziratossá és nyomtatott hagyományozás eljuttatta addig a pontig, ahol továbbélése már biztosítottnak tűnhetett: az iskolai auktor rangjára. De éppen csak eljutott ideig. A teljes iskolai recepció legalább egy generációt jelentett volna. És éppen harminc év telik el a bolognai kiadások után, amikor 1553-ban Velencében Janus ismét megjelenik. Már nem az iskolások számára. Ez alatt a harminc év alatt nagy változásokon ment át az európai iskola. Erasmus meghalt, és távozásával halványodott el a nem szolgai módon utánzó, nem kölcsönzött stílusfogásokkal (non mutuato stylo) élő újlatin elegancia eszménye is.⁴⁹ És mert Beatus Rhenanus ilyen eszmény megvalósítását látta benne, el kellett mennie Janusnak is.

Sambucus kísérleteinek éveiben állítja helyre már Nagyszombatban Esztergomból menekült iskoláját az érsek, Oláh Miklós, Erasmus barátja. Az iskola rendjét jól ismerjük. A latin auktorok, kiket itt olvastak, száma nem csekély: Vergilius, Horatius, Ovidius (a sikamlós művek kivételével),

⁴⁹ Erasmus B. Rhenanushoz, ed. ALLEN; a „Ciceronianus” Róma, ami hajdan volt: FINÁNCZY ERNŐ: A renaissancekori nevelés története. Budapest 1919. 203.

Terentius, Cicero, Quintilianus, Livius, Sallustius, Caesar.⁵⁰ A felsorolásból hiányzik Janus, hiányzik Erasmus is. Lehet, hogy az erasmista érseket még a régi iskola hagyományai kötötték. De akkor miért vezette be a latin mellett a görög és a héber nyelv oktatását is, azaz: az erasmusi „collegium trilingue”-t. És ha ebben erasmista volt, miért nem ragaszkodott a ciceronianus elveihez és miért nem magyaráltatta iskolájában Johannes poétát, a „novus dicendi modus” mesterét?

Oláh Miklós érseksége idején az ország már hitbelileg is megoszlott. A protestáns iskolázás nagyjából a melanchthoni inspirálású százsz Schulordnung (1580) után igazodott, mint ez a besztercebányai evangélikus városi iskola rendjéből kitűnik. Cicero művei közül a *De officiis*, *De senectute*, *De amicitia*, *Tusculanae disputationes*, Vergiliustól az *Aeneis* és a *Georgicon*, Horatiustól pedig a *Carmina* az auktoranyag.⁵¹ Kisebb, mint Oláh iskolájában. Hol lett volna hely itt Janusnak?

Még rosszabb a helyzet a jezsuita Ratio Studiorum szerint átalakított nagyszombati iskolában Oláh után. Két auktor van: Cicero (*De officiis*, *Pro lege Manilia*, *Pro Archia poeta*, *Pro Marcello*, *Philippica*, *De oratore*) és Vergilius (az *Aeneis* IV. éneke és néhány ecloga kivételével).⁵²

A pannón ifjúság pedig akár jezsuita gimnáziumban, akár protestáns kollégiumban tanult, vagy keveset, vagy semmit sem hallott a pannóniai költőről, akit Mohács nemzedéke még mesterévé akart tenni.

Janus úgy nem élhetett tovább, ahogyan a Jagelló-kori Janus-filológia, amint nevezni szeretjük, továbbélését megtervezte: az iskolán keresztül és e deákos nemzet közműveltségének részeként. Irodalomtörténeti sorsa ezzel pecsételődött meg évszázadokra. Irodalmi tudatot, alkotást már az iskoláskortól befolyásoló auktor nem lett belőle. Ilyen értelemben nem is élt tovább. Továbbélését nem az iskola, hanem a könyvtár biztosította. S ez a hűség Sambucus érdeme. Kiadások körül szorgoskodó gondoskodásával elérte, hogy ha nem is sokan, de tudtak a költőről, egy kevéssé olvasták is. De hogy szélesebb körben váljék ismertté, azt nem sikerült elérnie. Csak a késő utókor fedezte fel magának a költőt, hogy olvassa és tisztelje.

⁵⁰ [FRAKNÓI] FRANKL VILMOS: Adalékok a hazai és külföldi iskolázás történetéhez a XV. és XVI. században. Századok 1875. 667—77.

⁵¹ Uo.

⁵² FINÁCZY: i. m. 259.

